
TÁJÉKOZÓDÁS

BALOGH ISTVÁN*

A politikatudomány Magyarországon az 1990-es években

(Az MTA Politikatudományi Bizottságának jelentése
a tudományág helyzetéről)

Habár a politikatudomány már a 19. század második felében jelen volt a magyar tudományos életben (Vö.: Kautz Gy.: *Országlástan*. I–II. köt. 1861–1862; Concha Gy.: *Politika*. 1894), a második világháború alatt és a háborút követő időben megszakadt a tudományág magyarországi története. A politikatudomány újrakezdésének első eredményei csak három évtizeddel később, az 1970-es években jelentkeztek. Ekkor jelentek meg az első politikaelméleti publikációk és empirikus vizsgálatok a politikatudomány lehetőségéről, alapfogalmairól, valamint a közvélemény alakulásáról. A politikatudomány ekkori kezdeményezői különböző tudományterületek felől érkeztek, így – többek között – a filozófia, a szociológia, a jog területéről. Az újraszerveződés eredményeként a Nemzetközi Politikatudományi Társaság (IPSA) 1979-ben Moszkvában tartott világtalálkozóján mintegy ötven magyar résztvevő jelent meg. 1982-ben megalakult a *Magyar Politikatudományi Társaság*. Ettől kezdve ugyan nem volt megkérdőjelezhető a politikatudomány létjogosultsága, a politikatudomány mint önálló tudományág kibontakozása Magyarországon mégis az 1990-es évek eredménye.

A rendszerváltás idején tehát a politikatudomány támaszkodhatott ugyan bizonyos előzményekre, fejlődése érdekében azonban három egymáshoz szorosan kapcsolódó feladatot kellett megoldani. *Először*: ki kellett alakítani és meg kellett erősíteni a tudományág művelését folyamatosan biztosító intézményes kereteket; továbbá integrálni kellett a politikatudományt a hazai tudományosságba, így sort kellett keríteni azok-

* Balogh István az MTA Politikatudományi Bizottságának elnöke.

nak a sajátos politikatudományi elméleti alapoknak, elemzési és kutatási módszereknek a tisztázására is, amelyek ösztönzést jelenthetnek más diszciplínák számára. *Másodszor:* meg kellett szüntetni a politikatudomány magyarországi művelésében az 1940-es években bekövetkezett töres következményeit, beleértve a tudományág hazai és nemzetközi tradíciójának megismerését, tanulmányozását, ápolását és továbbépítését. *Harmadszor:* fontos feladat lett a rendszerváltozás folyamatának, a jogállam, a modern piacgazdaság kialakulásának politikatudományi elemzése, beleértve azoknak az új problémáknak és területeknek a vizsgálatát, továbbá azoknak az új módszereknek az alkalmazását, adaptálását is, amelyeket a fejlett demokráciákban már kialakítottak, s amelyek révén a hazánkban lezajló folyamatok és kialakuló szerkezetek összehasonlító vizsgálatára mód nyílik. A politikatudomány hazai művelőinek annak ellenére sikerült ezeket a feladatokat megoldaniuk, hogy a tudományág újraindulásával egy időben a tudományos munka anyagi feltételei drasztikusan romlottak.

I. A POLITIKATUDOMÁNY ÖNÁLLÓ DISZCIPLÍNÁVÁ FEJLŐDÉSE

A rendszerváltozást közvetlenül megelőző időszakban – az 1980-as évek közepétől – az újra színre lépő politikatudományi gondolkodásnak és aktivitásnak főként a kritikai funkciója érvényesült: a politikatudományi munkák készítői egyrészt a szocializmus politikai-hatalmi rendszerének tudományos igényű bírálatát adták, másrészt e bírálat megalapozásaként a politikatudomány klasszikus hagyományait ismertették. Az átmenetet előkészítő és a politikai alternatíva szükségességét, illetve lehetőségét megfogalmazó művek jelentős része a nyolcvanas években újjászerveződő politikatudományi, szociológiai és a reform-közgazdaságtani irodalomra támaszkodott, s részben engedélyezett hazai folyóiratokban, részben számszavazat irodalomként, illetve külföldi periodikákban látott napvilágot. A rendszerváltás döntő fordulatot hozott a politikatudomány számára. Az elmúlt tíz évben az egyetemi oktatás és a politikatudományi kutatások keretében nagyrészt sikerült pótolni azt a tudományos „emlékezetvesztést”, amelyet a politikatudományra érvényes politikai tilalom, illetve a marxizmus-leninizmus ideológiai kizárólagossága okozott negyven éven keresztül. Jelentős mértékben gazdagította a hazai politikatudományi gondolkodást és kutatásokat, továbbá a felsőfokú képzést a kortárs külföldi politikatudományi szakirodalom egy részének magyar nyelvű megjelentetése és az eredeti nyelven való hozzáférés lehetősége. A politikatudománynak a kilencvenes években tapasztalható kibontakozásához hozzájárultak a korábban külföldre távozott kutatók és oktatók. Közülük többen bekapcsolódtak a hazai oktatómunkába és kutatásokba, illetve elősegítették a fiatalabb politológusnemdék tagjainak a külföldi ösztöndíjak megszerzését, tanulmányok folytatását és a nemzetközi kutatási programokba való bekapcsolódást.

A rendszerváltás kezdetével ugrásszerűen megnőtt a politikatudományi elemzések iránti gyakorlati és tudományos igény. Egyrészt a tudományág művelői közül néhányan közvetlenül is részt vállaltak az új, demokratikus intézményrendszer kialakításában, szakértőként közreműködtek a pártok alapításában és a kormányzati munka segítésében. A média, a közvélemény, a politikai közélet szereplői egyaránt igényelték a tudományosan megalapozott politikai elemzéseket. Másrészt a rendszerváltozás megkövetelte a korábbi elméleti álláspontok – így a kortárs politikaelméleti teljesítmények – alapos felülvizsgálatát, kritikáját is. Mindez kihívást jelentett, egyben pedig lehetőségeket kínált a hazai politikatudomány számára. A politikatudomány önálló szaktudománnyá válását – professzionizálódását és intézményesülését – a 90-es években az alábbi területeken követhetjük nyomon:

- A politikatudomány kutatási területének, tárgyának tisztázódása, a szaktudományi fogalomrendszer, a szaknyelv kialakulása a tudományok rendszerében elfoglalt hely körüli viták lezárulásához vezetett.
- Létrejötték a tudományág szakosodott oktatási és kutatási intézményei és szervezetei.
- Kialakult és megerősödött a politikatudomány területén hivatásszerűen oktató és kutató szakemberek csoportja.
- Folyamatos és hosszú távú kutatási és oktatási programok szerveződtek.
- Kiépült a tudományos és a szaktevékenységet folytató szakemberek felsőfokú szakképzése.
- A politikatudomány területén is kialakult és működik a posztgraduális képzés, valamint a tudományos utánpótlás és minősítés rendszere.
- Megalakultak és működnek a tudományág művelésére és terjesztésére szolgáló szakmai szervezetek, fórumok és testületek.
- Több éve folyamatosan megjelenik a tudományág szakmai folyóirata, a *Politikatudományi Szemle*, továbbá rendszeres és folyamatos a politikatudományi könyvkiadás.
- A magyarországi politikatudományi tevékenység szervesen kapcsolódik a tudományág nemzetközi szervezeteihez, kutatóhelyeihez, valamint nemzetközi kutatási és oktatási programokhoz.

Meg kell jegyeznünk: nehezíti a politikatudomány betagozódását a tudományok rendszerébe, hogy a politikatudományi kutatások során alkalmazott tudományos módszerek rendkívül sokfélék. Ez részben a politikatudomány tárgyának szerteágazó jellegéből, és – ezzel összefüggésben is – részben abból adódik, hogy a politikatudományon belül az egyes részdiszciplínák módszerei is sokfélék. Uralkodónak tekinthetők a szociológiai és a történelmi jellegű kutatások, de ezek mellett a filozófiai, a szemantikai, a pszichológiai, a rendszerszemléletű és a jogi-módszertani kutatások is nagy számban jelen vannak. E sokféle tárgy és módszertani lehetőség alapján ma már hazánkban is indokolt a politikatudományt mint a politikatudományok szerteágazó területeit összefogó diszciplínát jellemezni és meghatározni.

A politikatudomány(ok) elmúlt tízéves fejlődésében egyrészt meghatározó tényező volt, hogy a rendszerváltás „tudományos felszabadító” erejét leginkább e tudományágban érezte, hiszen a marxizmus-leninizmus mint hivatalos ideológia alapján ideokratikusan megszervezett társadalmat felváltotta az ideológiák pluralizmusa, a tudományos, valamint az oktatási szabadság. A hazai tudományokban a rendszerváltást megelőzően a politikai rendszerrel, s általában a társadalom politikai életével foglalkozó tudományok szorultak leginkább háttérbe, szenvedtek legtöbbször az ideológiai „alapú” cenzúrától és a politikai szankcionálástól. E korlátok megszűntével az elmúlt tíz év revelatív erejű változásokat hozott a hazai politikatudományi gondolkodásban és fejlődésben. A korábban tiltott tárgyak és területek kutathatókká váltak, az ideológiai felügyelet megszűnt, a tudományos szabadság kiteljesedett.

A politikai tudományok tárgyából adódóan maga a politikai és társadalmi átalakulás, valamint az átalakulás következményeinek leírása és elemzése volt a 90-es évtized elején az uralkodó téma. A tranzitológiai irodalom fellendülésével és folyamatosságának eredményeként sokszínűvé vált a politikatudomány tárgy- és témaválasztása, és a *kritikai funkció* mellett mindinkább előtérbe került a politikatudományok *megismerő funkciója*. Ma már a kritikai funkció a politikai publicisztikában jelenik meg inkább, míg a kutatóintézeti és felsőoktatási szervezeti egységek kutatómunkájában egyértelműen a politikatudományok megismerő szerepe hangsúlyos. Megfigyelhetjük tudományos műhelyek (rendszer szemléletű, empirikus-szociológiai, történeti, jogi-normatív szemléletű) kialakulását. Egy-egy kiemelkedő kutató körül is kezdenek kialakulni szignifikánsan eltérő szemléletű és módszerekkel dolgozó tudományos iskolák. Emellett a politikai tudományok fokozatosan kezdenek *diszkurzív* válni, ezzel a tudományok harmadik funkciója is kiteljesedni látszik a magyar politikatudományi közéletben. Az utóbbi években előtérbe kerültek a történeti szemléletű, átfogó politikatudományi kutatások és a szociológiai módszerekkel végzett komparatív elemzések. A kilencvenes évek közepéig domináns tranzitológiai kutatási témák és körök az évtized közepétől fokozatosan kiegészültek a politikai tudományok „örök” témáival, és ezzel ki is szélesedett a politológiai kutatások tárgyköre (politikai kultúra, politikai aktivitás, választói magatartás, az elitek rekrutációja és az elitek váltása stb.). Ez utóbbi témák mellett az átmenet időszakának lezárulásával a politikatudományi elemzések fő területévé vált még az alkotmányos demokrácia működése, intézményi befejeződése, normatív struktúrái. Megfigyelhető továbbá, hogy egyre határozottabban elválik egymástól egyfelől a mindennapi politikai „beszéd” és publicisztika, másfelől a politikatudományi diskurzus.

A politikatudományok magyarországi fejlődését másrészt a kutatás és az intézményi működés anyagi és tárgyi feltételeinek drasztikus rosszabbodása, illetve a tudományok rendszerébe való betagozódás elé állított akadályok határozták meg. A kutatási források általános elégtelensége, a kutatások finanszírozásának rövid távú szerkezete, az intézményi alufinanszírozás az oktatásban és a kutatásban is, az oktatói-kutatói bérek alacsony szintje súlyos – és legalábbis részben – immár helyrehozhatat-

lan szellemi és anyagi károkat okozott. Így – egyebek mellett – feltáratlan maradt az átalakulás számos fontos összetevője, számos esetben külföldi kutatók, kutatóműhelyek végezték el a hazai empirikus vizsgálatok feldolgozását, többnyire elmaradt az empirikus kutatási eredmények alapos és összehasonlító elemzése. Mindez jelentős szerepet játszik abban, hogy ma sem rendelkezünk átfogó képpel, plauzibilis elméleti hipotézissel a rendszerváltás és -átalakulás hazai és nemzetközi folyamatáról.

A politikatudomány kilencvenes években nyújtott teljesítményét tehát annak figyelembevételével kell értékelni, hogy a diszciplínának a politikai és ideológiai korlátok megszűnése utáni megalapozása és fejlődése egybeesett a felsőoktatás és a kutatás anyagi és pénzügyi feltételeinek nagymértékű romlásával. A restriktív következményeit csak részben tudta ellensúlyozni a politikai és társadalmi átalakulásból fakadó tudományos kihívás vonzereje. Ezzel együtt is: a politikatudomány képes volt arra, hogy fogalmi eszközöket, elméleti kereteket és nyelvezetet alakítson ki a rendszerváltozás tudományos elemzése számára.

Ugyancsak nehezítette a politikai tudományok hazai fejlődését a diszciplína tudományos jellegének elismerésével szembeni egyes kutatók, oktatók és – nemegyszer – tudományos testületek részéről megnyilvánuló ellenállás. A politikatudomány(ok) tudomány jellegének, illetve státusának elvitatása esetenként hivatkozásul szolgált a rendelkezésre álló szűkös források elosztása körüli vitákban, az intézmények és kutatók egzisztenciaharcában, számos alkalommal azonban – így például a tudományos minősítés során, illetve a tudományág önálló intézményes képviselőinek kialakításakor – ismerethiánynak vagy a tudomány rosszul értelmezett féltésének volt szerepe a politikatudománnyal szembeni fenntartásokban.

Mindezek alapján megállapítható, hogy az elmúlt évtized a politikatudomány számára – a sok tekintetben kedvezőtlenül alakuló feltételek ellenére – a megalapozás, az önmeghatározás, az igen gyors fejlődés, a tudomány és a felsőoktatás, valamint a tudományos minősítés rendszerében történő fokozatos (bár korántsem akadályok nélküli) beilleszkedés időszaka volt. Az elmúlt tíz évben kialakultak a hazai politikatudományok művelésének (az oktatásnak és a kutatásnak) intézményes keretei. Megteremtődtek a professzionalizálódás keretei és feltételei: a felsőoktatásban és az akadémiai szférában egyaránt kialakultak az elkülönült szakmai szervezetek; a politikatudományi szakmai garnitúra látványosan fiatalodott; létszáma jelentősen megnőtt. Az utánpótlást megfelelően biztosítják a felsőfokú szakképzés keretében egyre nagyobb számban diplomát szerző politológia szakos hallgatók. A minőségi szelekciót és a szakmai előrejutást biztosítja a doktori képzés és a tudományos minősítés rendszere.

Ugyanakkor megállapítható, hogy alapvetően a kutatás és az oktatás feltételeinek említett hiányosságai következtében a hazai politikatudomány egyelőre nem tudta betölteni azt a szerepet, amelyet a tudományág a nemzetközi tudományos életben játszik. A társadalomtudományok területén ugyanis napjainkban a politikatudomány egyike azoknak a tudományágaknak, amelyek új kutatási irányok, elméleti álláspontok, elemzé-

si módszerek és részdiszciplínák forrásvidékét jelentik. Ezáltal a politikatudomány hatása messze túlterjed a diszciplína szűkebb határain.

II. A KUTATÁSOK HELYZETE

Magyarországon az 1990-es években lényeges változás zajlott le a politikatudományi kutatások műhelyeinek szerkezetében: az önálló akadémiai és szakosított kutatóintézetek (például közvélemény-kutató intézetek) keretében folyó kutatások fennmaradása és tematikai bővülése mellett mind jelentősebb szerepet vállalnak a kutatások terén az egyetemi tanszékek és intézetek, s az évtized végére legalábbis kiegyensúlyozottá váltak a különböző típusú műhelyek közötti „erőviszonyok”. Az elmúlt időszakban több kísérlet történt a két kutatási ágazat, illetve a kutatás és az oktatás szervezettebb kapcsolatának megteremtésére. Ez az erőfeszítés azonban csak részleges eredményeket hozott. Az MTA Politikai Tudományok Intézetének fő kutatási témái – a politikatudományhoz jobbra közvetetten kapcsolódó témák (például polgárosodás) mellett – a következők: a politikai rendszer, az európai integráció, a nemzetközi kapcsolatok, a politikai elmélet, a helyi hatalom és helyi társadalom, a politikai kultúra és a választások eredményeinek elemzése. Az 1992 óta önállóan működő Teleki Alapítvány keretei között, a Külügyi Intézetben folyik a nemzetközi kapcsolatok kutatása, s az alapítvány biztosítja a regionális kutatások, valamint a kelet-közép-európai térség – kormányzati politikához is kapcsolódó – kutatásának bázisát. Ugyancsak önállóan – akadémiai támogatással, 1999-ig kormányzati források felhasználásával is – folytat kutatómunkát az 1956-os Intézet. Részben politikatörténeti kutatások és – nemzetközi együttműködés keretében – békekutatások folynak a Politikatörténeti Intézetben és a Politikatörténeti Alapítvány támogatásával. A Biztonságpolitikai és Honvédelmi Kutatások Központjában, illetve az 1992-ben alakult Stratégiai és Védelmi Kutató Intézetben a biztonság és a védelem kérdéskörében folynak kutatások. (Ez utóbbi kutatási programjában a honvédelem és a térségi konfliktusok elemzése is szerepel). A politikatudomány körébe tartozó, illetve ahhoz szorosan kapcsolódó kutatások folynak az MTA Regionális Kutató Intézetében a kisebbségek problémáinak, a helyi hatalom szerveződésének, szerkezetének feltárására. Az elmúlt években az egyetemek politikatudományi tanszékein, – főként az oktatáshoz kapcsolódóan – szintén magas színvonalú kutatások folytak, aminek eredményeként megalapozó fontosságú tankönyvek, monográfiák jelentek meg – egyebek mellett – az egyetemes és a magyar politikai gondolkodás történetéről, a politikatudomány alapjairól, a magyar politikai rendszerről, a parlament működéséről. A BKE Politikatudományi Tanszéke az elmúlt tíz évben folyamatosan jelentette meg „Magyarország Politikai Évkönyvét”. Megemlítendő, hogy a politikai pártoknak csaknem mindegyike létrehozott legalább egy kis létszámú elemzőcsoportot, s a nagyobb szakszervezetek is rendelkeznek valamilyen kutatási bázissal.

A kiteljesedő kutatási tevékenység eredményeként az elmúlt három évben mintegy száz jelentősebb munka – monográfia, kutatási összefoglaló, tankönyv, elméleti áttekintés, klasszikus mű fordítása – jelent meg a politikatudományok köréből, s több százra tehető a nagyobb terjedelmű tanulmányok száma a hazai és a nemzetközi folyóiratokban. A tudományág hazai művelői folyamatosan részt vesznek – előadásokkal, szervezőként, szekciók vezetőként – nemzetközi politikatudományi rendezvényeken, kongresszusokon, regionális konferenciákon.

A politikatudományi kutatások főbb forrásai az akadémiai, az alapítványi, a kormányzati források és külföldi kutatási alapok támogatásai. Viszonylag számottevő kutatási támogatást nyújt az OTKA, az AKP, a Közép-európai Egyetem és a Soros Alapítvány, konkrét programokhoz nyújtanak támogatást az Európai Unió országai és szervezetei, az Egyesült Államokban működő alapítványok és a NATO.

III. OKTATÁS

A politikatudomány oktatásának hazai története szorosan kapcsolódik a rendszerváltozás folyamatához, illetve az azt közvetlenül megelőző időszakhoz. Az első politikatudományi oktatási program 1984-ben indult az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán, majd ezt követően – az évtized végén – politikatudományi oktatási program kidolgozására és bevezetésére került sor néhány más egyetemen, egyes esetekben a tudományos szocializmus tanszékek átalakulásának eredményeként. A Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetemen 1990-ben kezdődött – önálló politikatudományi tanszék megalakulásával – a politikatudomány oktatása. Ugyanebben az évben indult a másoddiplomás képzés az ELTE ÁJK Politológia Tanszékén, amelyen 1999-ig kb. 50, korábban már egyetemi vagy főiskolai diplomát szerzett hallgató kapott politológus másoddiplomát. 1992-től az ELTE-re már felvett, másod- vagy felsőbb éves hallgatók második szakként elkezdhetik az ÁJK Politológia Tanszékén a szakot. 1993-ban a Miskolci Egyetemen indult meg a közvetlen beiskolázású szakos képzés mintegy 80 hallgatóval, akiknek egy része később egy másik szakot is választott. Az induló évfolyam hallgatói 1998-ban szereztek diplomát. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán 1997-ben indult a „főszakos” képzés mintegy 100 hallgatóval. Ugyanitt 1992 óta folyik az akkreditált PhD-képzés politikaelmélet, belpolitika és összehasonlító politika témakörben összesen kb. 60 hallgatóval. Nemzetközi politikából PhD-képzés folyik a BKE Nemzetközi kapcsolatok szakán, az ahhoz kapcsolódó diplomataképzéssel összefüggésben.

Jelenleg az ország csaknem minden nagyobb felsőoktatási intézményében – beleértve az egyházi egyetemeket is – önálló oktatási programmal szerepel a politikatudomány. Jelenleg szakos képzés folyik – az eddig említetteken kívül – az ELTE Bölcsészettudományi Karán, Debrecenben a Kossuth Lajos Tudományegyetemen és Szegeden a József Attila Tudományegyetemen; néhány más egyetem – például a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem, illetve a Veszprémi Egyetem, amely

utóbbi otthont ad az Európai Tanulmányok számára – a szakoktatást a közeljövőben kívánja beindítani. Szombathelyen önállóan működő Európai Egyetem alakult. A Közgazdaság-tudományi Egyetemen önálló tanszéki szervezetben és oktatási program keretében folyik a nemzetközi politikai kapcsolatok oktatása. Önálló alapítványi oktatási intézményként működik 1991 óta a Századvég Politikai Iskola, mely főként gyakorlati politikai ismeretek oktatására specializálódott. A Közép-európai Egyetemen 1992-ben alakult meg a politikai filozófia, a nemzetközi kapcsolatok és az európai tanulmányok tanszéke: a CEU-n számos külföldi hallgató és oktató részvételével posztgraduális képzési programokat szerveznek.

Az oktatási programok kialakítása többnyire az Akkreditációs Szakbizottság által elfogadott, illetve javasolt szempontok és tárgyjavaslatok alapján történik. Így az egyszakos szakoktatás (ELTE ÁJK, Miskolci Egyetem) keretében mintegy húsz tantárgy alkotja a szakos képzést, melyek nagyobb részéhez hazai szerzők készítettek jegyzeteket, illetve tankönyveket.

Az elmúlt évtizedben a magyar felsőoktatás keretében kialakult a politikatudományi oktatás rendszere: az általános, illetve alapkursusokon kívül a felsőoktatási intézmény jellegéhez igazodó speciális kurzusok, második szakokként bevezetett programok és önálló főszakok rendszere működik. Ennek eredményeként egy-két éven belül több száz diplomás jelenik meg a munkaerőpiacon. Ugyanakkor nálunk – eltérően a nemzetközi trendektől – ma még nem alakultak ki a politikatudományi szakképzettség alkalmazásának területei: a politikai pártok és intézmények, a nemzetközi szervezetek, az államigazgatás, illetve a középiskolai oktatás és a magánszféra (vállalatok) intézményei nincsenek felkészülve a politikatudományi képzettségű szakemberek foglalkoztatására. E tekintetben elősegíti a várható probléma kezelését – megoldást azonban önmagában nem nyújt – az a körülmény, hogy az évtized második feléig az oktatásban túlhangsúlyos institucionalista és elméleti orientációt az évtized végére felváltották, illetve kiegészítették a gyakorlatiasabb, angol-szász irányultságú *policy* típusú oktatási programok.

IV. A POLITIKATUDOMÁNYI TÁRSASÁG, A TUDOMÁNYÁGI BIZOTTSÁGOK

A Magyar Politikatudományi Társaság (HPSA) kiemelten fontos szerepet játszott a politikatudomány magyarországi intézményesítésében azáltal, hogy megalakulásától kezdve fórumává lett a különböző diszciplínák felől érkező, a politikatudomány irányába tájékozódó oktatóknak és kutatóknak: rendszeres rendezvényei, konferenciái, szakosztályainak, majd vidéki tagozatainak ülései – különösen az évtized közepéig – a politikatudomány fontos eseményei voltak. A Társaság évkönyve egy évtizeden át (1982–1992), a *Politikatudományi Szemle* megjelenéséig, a tudományág legfontosabb kiadványaként működött, melynek két száma angol nyelven jelent meg.

A kilencvenes évek során folyamatosan alakult a Magyar Politikatudományi Társaság szerepe és működése. Egyrészt létrejöttek és megerősödtek a főbb vidéki szakosztályok, melyek az évtized közepétől tematikus vándorgyűlés-sorozatokat rendeznek. Ezen túlmenően jelentősen kibővült a társaság tagjainak tevékenységi köre, egyrészt az oktatás fejlődése, másrészt a politikatudományi szakismeret gyakorlati alkalmazása iránti igény növekedése, illetve általában a tudományosan megalapozott politikai elemzések iránti közérdeklődés erősödése miatt. A Külpolitikai Társaság megalakulása következtében átalakult a Politikatudományi Társaság profilja is, mivel a külpolitikával, a nemzetközi politikával foglalkozó kutatók és oktatók oda léptek át. Mindennek következtében a társaság létszáma csökkent: a taglétszám jelenleg 300 és 350 fő körül ingadozik. Ezzel párhuzamosan erősödik a Politikatudományi Társaság professzionális jellege és aktivitása: az MTA Politikatudományi Intézetével közösen a Politikatudományi Társaság adja ki a tudományág szakmai folyóiratát, az évenként négy alkalommal, számonként 750 példányban megjelenő *Politikatudományi Szemlét*, mely a *Külpolitika* című folyóirat mellett a szakma legfontosabb kiadványa. A Társaság aktivitásának új irányát jelenti a Közép-európai Politikatudományi Társaságokkal együttműködésben 1994 óta évente más-más országban szervezett konferencia-sorozat, az éves közgyűlések alkalmával rendezett tudományos programok és az 1992-ben a Bibó István Alapítvánnyal együtt megalapított Bibó István-díj ünnepélyes átadása során (eddig hat alkalommal) a díjazott által tartott tudományos előadás.

A nyolcvanas évek végétől vált intézményessé a politikatudomány területén a tudományos minősítés rendszere, amikor megalakult – előbb a Minősítő Bizottság, majd a Doktori Tanács keretében – a Politikatudományi Szakbizottság, illetve az MTA IX. Osztálya keretében működő Politikatudományi Bizottság. Az évtized második felétől – 1995-től kezdődően – vált lehetővé habilitációs eljárás lefolytatása a politikatudomány területén az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. A politikatudomány oktatását segítő akkreditáció kezdetben a szociológia, majd két éve a jogtudomány képviselőivel közösen működő szakbizottság keretében folyik. Az ily módon kialakított Akkreditációs Szakbizottság kidolgozta és elfogadásra ajánlotta a politikatudományi képzés egységes – egyben az oktatási intézmény sajátosságaihoz alkalmazkodó – követelményrendszerét. A politikatudomány területén eddig több mint harmincötven szereztek tudományos fokozatot, valamint habilitáltak, illetve adtak be tudományos fokozat megszerzését célzó pályázatot. Az ELTE ÁJK által elindított PhD-programban mintegy 10-12 hallgató vesz részt.

A politikatudománynak önálló szakmai bizottsága működik az OTKA pályázati rendszerében, s arányos képviselést kapott a Széchenyi István Professzori Ösztöndíj, a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj, illetve az Akadémiai Kutatási Pályázat (AKP) IX. Osztálya által létrehozott bírálóbizottságában. Ugyanakkor a tudományágnak mindössze egy képviselője kapott tagságot az MTA IX. Osztályán.

V. FŐBB IRÁNYZATOK ÉS VITÁK A POLITIKATUDOMÁNYBAN

A politikatudomány (új) megjelenését az 1980-as évek közepétől a tudományág helyzetéről és lehetőségeiről folyó önmeghatározó viták sorozata kísérte és kíséri. Időközben azonban e viták jellege és témakörei jelentősen megváltoztak. Amíg a tudományág kialakulásának kezdetén, az egypártrendszer körülményei között magától értetődően többnyire a politikatudomány létjogosultságáról folyt az eszmecsere (főként a *Társadalomtudományi Közlemények* és a *Társadalmi Szemle* folyóiratokban), addig a nyolcvanas évektől előtérbe kerültek a politikatudomány kritikai, megismerési és közismereti funkcióiról, e funkciók arányairól folyó viták, illetve a politikatudomány diszciplináris sajátosságairól, a professzionalizálódás előrehaladásáról folytatott diszkussziók. Az eszmecserek témáinak változásával párhuzamosan a politikatudomány vitái az 1990-es évtized kezdetén a *Politikatudományi Szemlében*, a Politikatudományi Társaság közgyűlésein, illetve a vándorgyűléseken zajlottak, valamint számos más folyóirat is (többek között a *Világosság*, a *Műhely*, a *Tér és Társadalom*, a *Kritika*, a *Valóság*, a *Mozgó Világ*) szívesen és gyakorta közölt politikatudományi tanulmányokat, esszéket, elemzéseket. Ekkorra tehető azoknak a vitáknak a kezdetei, amelyek immár nem magáról a politikatudományról, hanem a tudományág körébe tartozó aktuális kérdésekről folytak. A *Politikatudományi Szemlében* ilyen jellegű vitákra került sor 1992–1993-ban az elnöki rendszer vagy parlamentarizmus kérdéséről, 1993–1994-ben a pártrendszerekről, illetve 1995–1996-ban az alkotmányozásról. A tudományági vitákban ezzel párhuzamosan a korábbi önlegitimációs viták helyét az új kutatási irányzatokkal és részdiszciplinákkal összefüggő eszmecserek foglalták el, így – egyebek mellett – a politikai antropológia, a diszkurzív politika kérdéskörében.

A mai magyar politikatudományt a szemléleti keretek, az elemzési módszerek és az elméleti álláspontok sokszínűsége, együttes jelenléte jellemzi. Amíg a kialakulás időszakára főként a történeti és az institutionalista megközelítés dominanciája volt jellemző, addig napjainkra megtalálhatók a cselekvéseméleti, a rendszerelméleti, a procedurális álláspontok, illetve megközelítések csakúgy, mint ahogy jellemző az empirikus és az elméleti-analitikus módszerek alkalmazása is. Megjegyzendő azonban, hogy bár a magyar politikatudományban is jelen vannak a nemzetközi politikatudomány életében egymással vitában álló elméleti álláspontok, mint a cselekvésemélet és rendszerelmélet, a leíró elmélet és konstruktivizmus, az institucionalizmus és procedurálisizmus, továbbá az egymással ütköző megközelítések, mint például a résztvevői és a megfigyelői álláspont, ám az eltérő megközelítések között nálunk mind ez ideig nem alakult ki folyamatos párbeszéd, illetve vita. Ugyanakkor folyamatos a vita a hazai politikatudományban, az önmeghatározás fontos kérdéseként, a tudományág diszciplináris hatáiról, a tudományos teljesítmény, a szakértői működés és a publicisztikai tevékenység közötti kapcsolatról és ezek hatáiról, valamint – tekintve,

hogyan ez a diszciplína minden más tudományágnál jobban ki van téve a politikai és ideológiai befolyásolási szándéknak – a politikatudomány és a politika közötti kapcsolat jellegéről és alakulásáról.

VI. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS FELADATOK

Összefoglalóan megállapítható, hogy a rendszerváltás előtti időszakhoz viszonyítva, a megváltozott társadalmi és politikai feltételek hatására, a politikatudomány lehetőségei kiszélesedtek, feladatai megnöttek – az oktatás és a kutatás területén egyaránt –; a tudományág művelésének nincsenek ideológiai, politikai akadályai. Ugyanakkor a tudományág fejlődésére az elmúlt évtizedben rányomta bélyegét az a körülmény, hogy az igények és a lehetőségek növekedése a tudományra és a felsőoktatásra fordított források szűkülésével, illetve a finanszírozás átalakulásával párhuzamosan haladt. A tudományág elmúlt évtizedben nyújtott teljesítményét, eredményeit csak e két folyamat együttes figyelembevételével lehet értékelni, felbecsülni. Bár a politikatudomány művelői és műhelyei viszonylag gyorsan és rugalmasan reagáltak az új – ösztönző és akadályozó – feltételek változására (új kutatási és oktatási programok kialakítása; a hazai és a nemzetközi pályázatok, a kutatási és az oktatási együttműködési formák; a magánfinanszírozás lehetőségeinek felhasználása), a források összességében elégtelenek a politikatudomány előtt álló feladatok teljesítésére. Külön kiemelendő a fiatal oktatók és kutatók nehéz helyzete, aminek következményeként egyrészt a fiatalok között növekedik a kényszerű pályaelhagyók, illetve csökken az oktatásba és a kutatásba bekapcsolódók száma, másrészt a szükségesnél sokkal kevesebb a tudományos továbbképzésben részt vevők, a képzést befejezők száma. A tudományág gyors ütemű kibontakozása az egyik oldalon, a képzési és minősítési rendszer időigénye közötti ütemkülönbség a másikon azt idézi elő, hogy a politikatudományban jelenleg inkább a szakemberhiány és a magas képzettségűek jelentős túlterhelése, nem pedig a túlképzés jelei mutatkoznak. Ez a helyzet azonban néhány éven belül minden bizonnyal alapvetően megváltozik: sőt – amennyiben erre időben nem készülünk fel – a következő évtized közepére túlképzés várható. E helyzet kialakulásának megelőzésére célszerű egyrészt kialakítani a képzés további irányait, másrészt növelni a szakképzettek elhelyezkedési lehetőségeinek számát.

A politikatudomány hazai művelői előtt négy egymáshoz szorosan kapcsolódó feladat áll. *Először:* a tudományág művelését folyamatosan biztosító intézményes keretek – tanszékek, kutatóintézetek, integrált témacsoportok – további alakítása, megerősítése; továbbá a politikatudomány szerves bekapcsolása a tudományok hazai rendszerébe, beleértve azoknak az elméleti, módszertani témáknak a folyamatos művelését, amelyek más diszciplínák művelőit is inspirálják. E feladat megoldásához szükséges annak felismerése, hogy a politikatudománynak mint legújabban kialakuló tudományos diszciplínának az eddigieknél jelentősebb szellemi és anyagi elismerésben, illetve támogatásban kell részesül-

nie. *Másodszor*: a politikatudomány magyarországi művelésében a 40-es években bekövetkezett – minden más diszciplinánál radikálisabb – törés következményeinek felszámolása, beleértve a tudományág hazai tradíciójának tanulmányozását, ápolását és felelevenítését, továbbá az újabb, kortárs nemzetközi elméleti törekvések, módszerek nyomon követését és meghonosítását. *Harmadszor*: a rendszerváltozás, a jogállam, a modern piacgazdaság kialakulásának politikatudományi elemzése, beleértve azoknak az új témáknak, folyamatoknak és területeknek a vizsgálatát, továbbá azoknak az új módszereknek az alkalmazását, adaptálását, amelyeket a fejlett demokráciákban már kialakítottak, s amelyek révén a folyamatok és szerkezetek *összehasonlító* vizsgálatára mód nyílik. *Negyedszer*: nem odázható tovább a politikatudományi kutatás és oktatás feltételeinek jelentős javítása, aminek ki kell terjednie a források bővítésére – finanszírozás, infrastruktúra-fejlesztés –, a finanszírozás struktúrájának javítására (például a tudományág sajátosságainak megfelelő pályázatok), illetve a kutatói és oktatói bérek érzékelhető emelésére.

Tudományágunk mai helyzetét áttekintve meggyőződéssel mondhatjuk: a hazai politikatudománynak a 90-es években elért fejlődése megfelelő alapot és jó kiindulópontot biztosíthat ahhoz, hogy – a feltételek javítása esetén – meg tudjon felelni azoknak a kihívásoknak, amelyeket a politikai események és folyamatok, az elkövetkező évtized előreláthatólag jelentős társadalmi változásainak politikai vetületei és a tudományok rendszerén belüli követelmények vele szemben támasztanak.